

shıqtı, sońǵı basılımlarda N.Tórequlov jazǵan alǵı sózi berilmeydi.

«Alpamıs» dástanınıń Ógiz jıraw variantı ilimpazlar tarepinen «kórkemlik ózgesheligi jaǵınan eń jaqsı folklorlıq úlgerlerden» dep esaplanıp hám xalıq arasında kóp basılıp shıqqan hám kóp taraǵan variantlarınan bolıp esaplanadı. «Alpamıs» dastanınıń Ógiz jıraw variantın jazıp alıp, arab álipbesindegi qol jazbadan latin háriplerine kóshirip, onı baspadan kitap etip shıǵarǵan professor Qallı Ayımbetov qaraqalpaq xalqınıń ruwxıy-mádeniy miyrasınıń saqlanıp qalıwına, búgingi künge kelip jetiwine úlken úles qosqan edi. «Alpamıs» dástanınıń Ógiz jıraw variantınıń jazıp alınıń tıp nusqa tekstleri tiykarınan eki orında saqlanadı. Solardıń biri Qaraqalpaqstan Respublikasınıń tariyx hám úlke tanıw muzeyinde 2265-inventar nomeri menen 21-tom, 2293-inventar nomeri menen 23-tom (arab alfavitinde) degen kórsetkish sanlar arqalı saqlanadı. Qol jazbanıń Ózbekstan Respublikası İlimler akademiyası Qaraqalpaqstan bóliminiń kitapxanasınıń qol jazbalar fondında orın alǵan nusqaları R-108, 1090 hám R-108, 3436 inventar sanları menen menen saqlanadı. Usı jılı qoljazbaǵa 90 jıl toladı.

JUWMAQ/XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). «Alpamıs» dástanınıń Ógiz jıraw variantınıń birinshi basılımı ruwxıy hám

mádeniy miyraslarımızdı saqlap qalıwda, áwladtan áwladqa jetkerip beriwde ornı girewli, qunlı derek bolıp, xalqımızdıń milliy miyrasların úyreniwde hám izertlewde úlken áhmiyetke iye.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR (ADABIYOTLAR RO‘YXATI / REFERENCES):

1. Sultanov Q. Folklorshı Qallı Ayımbetov. Nókis, «Qaraqalpaqstan», 1979, 15-16 bb.
2. Қ.АЙЫМБЕТОВ. Өткен күнлерден елеслер. «Қарақалпақстан», 1972, 195- бет
3. <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/tarix/uzbekiston-hukmdorlari/to-raqulov-nazir-to-raqulovich>
4. Алпамыс. Баспаға таярлаған: Қ.Айымбетов, Ә.Шамуратов. – Ташкент. 1941ж.
5. Алпамыс.Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. Баспаға таярлаған: Қ.Байниязов,Н.Айымбетов.VII-том. – Нөкис, «Қарақалпақстан»,1981ж.
6. Алпамыс. Қарақалпақ халық дәстаны. Нөкис, «Қарақалпақстан»,1990, 212б.
7. Алпамыс, Қоблан. Қарақалпақ фольклорының бес томлығы. I-том. – Нөкис, «Қарақалпақстан», 1995, 320б.
8. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. I-VII том.– Нөкис: «Қарақалпақстан», 2007,756б

TA'LIMDA AXBOROT KOMPETENSIYASI INSONNING AXBOROT JAMIYATIGA MUVAFFAQIYATLI MOSLASHUVINING KAFOLATI SIFATIDA

*Rajabova Gulrux Yusufboy qizi, Urganch innovatsion
universiteti o'qituvchisi*

INFORMATION COMPETENCE IN EDUCATION AS A GUARANTEE OF SUCCESSFUL ADAPTATION OF HUMANS TO THE INFORMATION SOCIETY

*Rajabova Gulrux Yusufboy qizi, Teacher of Urganch
Innovation University*

ИНФОРМАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ В ОБРАЗОВАНИИ КАК ГАРАНТИЯ УСПЕШНОЙ АДАПТАЦИИ ЧЕЛОВЕКА К ИНФОРМАЦИОННОМУ ОБЩЕСТВУ

*Раджабова Гулрух Юсуфбой кызы, преподаватель
Ургенчского инновационного университета*

Annotatsiya: ushbu maqolada axborot kompetensiyasi shaxsning axborot jamiyati voqeligini anglash, u taqdim etayotgan barcha imkoniyatlardan foydalanish, axborot jamiyatiga to'liq moslashish va o'zini-o'zi anglash qobiliyati sifatida tushuniladi. Tez o'zgaruvchan hayot voqeligiga mos keladigan malakali mutaxassisni tayyorlash haqida fikr-mulohazalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: axborot jamiyati, axborot kompetensiyasi, ta'lim jarayoni, umrbod ta'lim, axborot va ijodkorlik.

Abstract: in this article, information competence is understood as a person's ability to understand the reality of the information society, use all the opportunities it offers, fully adapt to the information society, and realize oneself. Opinions are given on the training of a qualified specialist that is compatible with the rapidly changing reality of life.

Key words: information society, information competence, educational process, lifelong learning, information and creativity.

Аннотация: в данной статье под информационной компетентностью понимается способность человека понимать реальность информационного общества, использовать все возможности, которые оно предлагает, полностью адаптироваться к информационному обществу, реализовать себя. Приводятся мнения о подготовке квалифицированного специалиста, совместимого с быстро меняющейся реальностью жизни.

Ключевые слова: информационное общество, информационная компетентность, образовательный процесс, непрерывное обучение, информация и творчество.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Bugungi zamonaviy jamiyatda mamlakatning jahon hamjamiyatidagi qudrati va reytingini nafaqat sanoat ishlab chiqarishi hajmi va uning o'sish sur'atlari, balki uning axborot imkoniyatlari belgilay boshladi. Sanoat jamiyatiga xos bo'lgan qadriyatlar davlatning axborot resurslari va ularni jamiyat hayotiga kiritish

strategiyasi bilan belgilanadigan jihatlar bilan almashtiriladi. Axborot kompetensiyasi muammosi ilmiy adabiyotlar sahifalarida tobora ko'proq tahlil qilinmoqda. Ammo shuni hisobga olish kerakki, axborot jamiyatining voqeliklari va rivojlanish sur'atlari endilikda axborot kompetensiyasini oddiy kompyuter savodxonligi bilan aniqlashga imkon

[https://orcid.org/
0009-0008-4992-397X](https://orcid.org/0009-0008-4992-397X)

e-mail:

gulruxrajabova6@gmail.com

bermaydi. Negaki, axborot kompetensiyasi bu faqatgina kompyuter savodxonligi emas, balki axborotdan oqilona foydalanish bilan tushuntiriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). Sotsiolog D.V.Ivanov jamiyatni virtuellashtirish muammosini o'rganishda odatda, axborot jamiyatida birinchi o'ringa bilimni emas, balki aloqani qo'yadi. "Intellectual mahsulotni takrorlash (yaratilgan mahsulot bilan adashtirmaslik kerak), u to'g'risidagi ma'lumotlarni bosma nashrlar, telegraf, radio, televideniye, ma'ruzalar va seminarlar orqali umumjahon ta'lim tizimi doirasida, shuningdek, Internet orqali uzatish; bu zamonaviy jamiyatni axborot jamiyati sifatida tubdan ajratib turadigan narsa. Va "axborot" so'zi ortida bilim emas, balki aniq aloqa yotadi. Bu fikrini esa sotsiolog quyidagi fakt orqali isbotlaydi: "Zamonaviy siyosatchilar va ularning saylovchilari, birja brokerlari va ularning mijozlari, jurnalistlar va ularning auditoriyasini kuzatar ekanmiz, buni payqash qiyin emas: ko'proq bilgan odam emas, balki ko'proq muloqotda qatnashadigan odam ko'proq ma'lumotga ega bo'ladi" [2].

V.P.Tixomirovning so'zlariga ko'ra, axborot jamiyatida odam birinchi navbatda yangi bilimlarni yaratishi kerak. Universitetlarning vazifasi nafaqat talabalarga mavjud bilimlarni, hatto eng zamonaviy va talabga ega bo'lgan bilimlarni berish, balki har qanday sohada nafaqat yaxshi tayyorlangan va ko'p narsani biladigan mutaxassislarni tayyorlashdir. Talabalarni nafaqat Internetda, balki boshqa bazalar va kutubxonalarda joylashgan ma'lumotlar va ma'lumotlar dengizidan bilim olishga o'rgatish kerak. Buning uchun esa, oliy o'quv yurtlari faoliyatining ta'lim va ilmiy jihatlarini tobora ko'proq uyg'unlashtirish, ijodiy iqtidorli yoshlarni izlash, ularning fan va ijodga qiziqishini rag'batlantirish, qobiliyatini rivojlantirish zarur [3.14b].

МУХОКАМА(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION). Axborot kompetensiyasi haqida gapirishdan oldin, kompetensiyaga ham qisqacha to'xtalib o'tsak. "Kompetensiya" deganda dastlab jamiyat tomonidan o'z kasbiy vazifalarini sifatli bajarish uchun zarur bo'lgan mutaxassisni tayyorlash va tegishli tayyorgarlikka qo'yadigan muayyan talab, mutaxassisning allaqachon shakllangan shaxsiy fazilatlar va mutaxassislik bo'yicha ma'lum tajriba tushuniladi. Axborot kompetensiyasi esa, bu og'zaki va yozma aloqa axborot texnologiyalaridan foydalangan holda musta-

qil ravishda kerakli ma'lumotlarni qidirish, tahlil qilish, tanlash, qayta ishlash va uzatish qobiliyatidir. Tez rivojlanayotgan axborot jamiyatida axborot kompetensiyasi, shubhasiz, eng talab qilinadigan va zarur kompetensiyalardan biridir. Mutaxassisning shaxsiyati bu yerda katta ahamiyatga ega, chunki kasbiy talablar har doim mutaxassisning individualligi, uning tajribasi va axborot kompetensiyasini oshirish uchun motivatsiya xususiyatlari orqali ko'rib chiqiladi.

Zamonaviy axborot jamiyatining voqeliklaridan kelib chiqqan holda, ma'lum darajadagi axborot kompetensiyasiga erishish uchun mutaxassisga quyidagilar kerakligi aniqlandi:

-axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida doimiy ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni egallash;

-muloqot va intellektual qobiliyatingizni rivojlantirish; yagona axborot makonida interaktiv muloqotni amalga oshirish.

Axborot kompetensiyasini, xususan, kompyuter o'yinlari (asosan, bolalar va o'smirlar) ko'nikmalarini egallash orqali egallash va yaxshilash mumkin. Kompyuter o'yinlarining salbiy tomonlariga e'tibor bermasdan, biz bolalar va o'smirlarning axborot jamiyatiga moslashishiga yordam beradigan ijobiy tomonlarini ta'kidlaymiz. Kompyuter o'yinlarini o'ynash bilan bir vaqtning o'zida maktab o'quvchisi kompyuterning o'zida ishlash ko'nikmalarini egallaydi. U dasturni boshqarish, fayllarni ko'chirish va o'chirish, kursorni boshqarish, sichqonchani boshqarish, menyular va dialog oynalarini tushunish, katalog tuzilmasida harakat qilish, ish muhitini sozlashni o'rganadi. Bundan tashqari, kompyuter xotirani, e'tiborni o'rgatish (bu maktabda ortda qolganlar uchun juda muhim), savodxonlikni rivojlantirish (matn muharrirlari imlo va stilistik xatolarni qayd etish), grafik dasturlar fazoviy tasavvurni yaxshilash va qo'l motorli ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Maktab o'quvchisi yoki talabanning o'quv materialini o'zlashtirishiga yordam beradigan juda ko'p turli xil o'quv o'yinlari mavjud. Vizual dizayn va ovoz o'quv jarayonini ancha qiziqarli va samarali qiladi, buning natijasida materialni idrok etishning umumiy darajasi oshadi. Kompyuter o'yinchisi bir virtual dunyodan ikkinchisiga o'tishga, notanish vaziyatlarni tezda idrok etishga va ularga moslashishga odatlanib qoladi. XXI asrning tez o'zgaruvchan jamiyatida rivojlangan intellektual moslashuvchanlik yangi, kutilmagan haqiqatlarga

moslashishni ta'minlaydi. Shunday qilib, kompyuter o'yinlari postindustrial jamiyatda yoshlarni ijtimoiylashtirish funksiyasini bajaradi. So'nggi o'n yillikda masofaviy va virtual ta'lim tizimiga chuqurroq kirib bordi. Muvaffaqiyatli ijtimoiy va kasbiy moslashuv uchun maktab o'quvchisi, talaba yoki mutaxassis zamonaviy jamiyat qo'yadigan yangi talablarga javob berishi kerak.

Axborot jamiyatidagi shaxs o'zining axborot kompetensiyasini oshirish uchun birinchi navbatda olingan ma'lumot va bilimlarni tizimlashtirishi va o'zi uchun haqiqatan ham muhim bo'lgan narsalarni ajratib ko'rsatishi kerak. U turli xil ma'lumotlar oqimini boshqarishi, ma'lum va yangisini aniqlash, tanlash, muhim va ikkinchi darajali narsalarni baholashi kerak. Aks holda, u shunchaki ma'lumotlar axlati, "o'chirish" oqimiga g'arq bo'ladi yoki axborot stressi qurboni bo'lib, "cheksizlikni qabul qilishga" harakat qiladi. Umumiy ta'lim darajasini oshirmasdan turib, ushbu mahoratni amalga oshirish mumkin emas.

Ta'lim jarayoniga jalb qilingan holda, subyekt har doim muloqot jarayonida ishtirok etgan. Ammo hech qachon aloqa oqimlari zamonaviy axborot jamiyatidagi kabi keng va ko'p yo'nalishli bo'lmagan. Ta'lim jarayonida kommunikativ funksiyani nafaqat shaxsiy aloqalar, balki qog'oz va elektron vositalar (intellektual ta'lim tizimi, gipermedia tizimlari, elektron kitoblar, avtomatlashtirilgan o'quv tizimi, telekommunikatsiyalar) ham bajaradi.

NATIJARLAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

Binobarin, axborotga layoqatli bo'lish uchun shaxs muloqot jarayonlarining faol subyekt bo'lishi kerak. Axborot kompetensiyasini o'zlashtirishning yakuniy maqsadi – o'zini o'zi anglash va o'zini namoyon qila oladigan faol, mustaqil, ijodiy shaxsni shakllantirish. Shaxsning axborot kompetensiyasi va jamiyatning axborot kompetensiyasi o'zaro rivojlanuvchi, birbirini boyitib turuvchi obyektlardir. Binobarin, axborot kompetensiyasining shaxsiy darajasi jamiyatning axborot kompetensiyasi darajasiga bog'liq bo'lib, bu, o'z navbatida, uning tarkibiy tuzilmalarining axborot vakolatlari bilan belgilanadi.

Mutaxassislarning axborot kompetensiyasi tarkibida quyidagi tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

-kasbiy muammolarni ijodiy hal qilish uchun zarur bo'lgan olingan bilimlar majmuasi;

-kasbiy faoliyatda o'zini o'zi anglash uchun zarur bo'lgan turli xil faoliyat usullari to'plami;

-subyektning shaxsiy fazilatlarini, uning ehtiyojlari, motivatsiyasi, malakasini oshirishga qaratilgan; eng muhim qiymat yo'nalishlarini tanlash.

Avvalo, ta'limning asosiy maqsadi o'zgarishdir, bu endi ma'lum bir bilimlarni o'zlashtirishdan emas, balki shaxsning o'zini o'zi belgilashi va o'zini o'zi anglashi uchun sharoitlarni ta'minlashdan iborat. Ushbu bayonot insonga munosabatning kompleks sifatida o'zgarishiga asoslanadi. Yangi ta'lim modelini amalga oshirish mezoni oldindan ko'rish yoki "kelajakni bilish" darajasidir. Yangi ta'lim paradigmasida o'quvchi pedagogik ta'sir obyekti emas, balki kognitiv faoliyat subyektiga aylanadi. Jumladan, zamonaviy inson nafaqat ma'lum bilimga ega bo'lishi, balki o'rganishi ham kerak: muayyan muammolarni hal qilish uchun kerakli ma'lumotlarni izlash va topish, bu muammolarni hal qilish uchun turli xil ma'lumot manbalaridan foydalanish va doimiy ravishda qo'shimcha bilimlarni olish kabi.

Lekin bu jamiyat talablar bilan bir qatorda yangi bilim olmoqchi bo'lgan odamga ham ko'plab imkoniyatlarni taqdim etadi. Keling, ularga qaraylik.

1. Ta'limda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning intellektual va kognitiv rivojlanishi imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi, o'rganilayotgan fan bo'yicha har qanday ma'lumotlardan foydalanishni ta'minlaydi.

2. Axborotni masofadan uzatish yashash joyi va ijtimoiy-iqtisodiy holatidan qat'i nazar, barcha kishilarga ta'lim olish va uzluksiz ta'lim olish uchun teng imkoniyatlar yaratadi.

3. Materialni o'rganish sur'ati va jadvalining individualligini, mashg'ulotlarni mehnat bilan uyg'unlashtirish imkoniyatini ta'minlash, eng yangi bilimlarni o'quv jarayoniga tezkorlik bilan kiritish, hamma uchun ochiq bo'lgan o'quv materiallarini ishlab chiqish, malakali o'qituvchilarni jalb qilish orqali ta'lim sifatini tubdan yaxshilash imkoniyati.

Zamonaviy axborot jamiyatida ta'lim sifati, intensivligi va foydalanish imkoniyati muammosi juda keskin. Hozirgi rivojlanish sur'ati shundan iboratki, bilim, axborot juda tez eskiradi va yangi bilimlarga bo'lgan ehtiyoj juda katta. Axborot jamiyatida talab qilinadigan ta'lim sifatiga eski uslublar yordamida erishib bo'lmaydi. Ta'lim sifatini oshirish har bir inson, jamiyat va davlat rivojiga foydali ta'sir ko'rsatadi. Agar ilgari o'quv dasturlari o'nlab yillar

davomida o'zgarmagan bo'lsa, endi ular deyarli har yili qayta ko'rib chiqiladi. Masofaviy ta'lim yoki bolalar uchun o'quv teledasturlarini yaratish bo'lsin, birorta imkoniyatni qo'ldan boy bermasdan, o'quv jarayonlarini iloji boricha faollashtirish kerak. Inson va jamiyat rivojlanishining zaruriy sharti bo'lgan ta'lim ongli ravishda boshqariladigan jarayon bo'lib, uning davomida madaniy qadriyatlarni, voqelikni o'zlashtirish va o'zgartirish tajribasini o'tkazish amalga oshiriladi. Ta'lim insoniyat tomonidan to'plangan ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tajribani yetkazish orqali odamlarga jamiyatda shu yerda va hozir qanday yashashni o'rgatadi, lekin ayni paytda ularni kelajakka tayyorlash uchun mo'ljallangan, uning tendensiyalari bugungi kunda shakllantirilmogda" [4. 90b].

Ta'limning axborot kompetensiyasi talablariga muvofiqligi, mohiyatiga ko'ra, axborot jamiyatida shaxs tarbiyasi uzluksiz, butun umr bo'lishi kerakligini anglatadi. Axborot jamiyatining asosiy resurslari axborot va ijodkorlikdir, bu moddiy va nomoddiy ishlab chiqarishning barcha sohalari uchun mutlaqo yangi yuqori malakali intellektual xodimlarni talab qiladi. Bunday xodimlardan uchta asosiy yo'nalishda yangi ko'nikmalarga ega bo'lishni talab qiladi: "O'rganish qobiliyati, muloqot qilish qobiliyati va tanlash qobiliyati" [5.450b].

O'rganish qobiliyati. Bugungi kun ta'lim jarayonida eskirgan ma'lumotlardan o'z vaqtida voz kechishni, ularni qanday va qachon almashtirishni o'rganish kerak, ya'ni o'quvchilar "o'rganishni o'rganishlari" kerak. Yangi ta'lim shaxsga ma'lumotni qanday tasniflash va qayta tasniflashni, uning ishonchligini qanday baholashni, kerak bo'lganda toifalarni qanday o'zgartirishni, konkretan mavhuma o'tishni, va aksincha, muammolarga yangi nuqtayi nazardan qarash va o'zingizni qanday tarbiyalashni o'rgatishi kerak. Savodsiz odam kelajakda o'qiy olmaydigan odam emas, balki o'rganishni o'rganmagan odam bo'ladi.

Muloqot qilish qobiliyati. Hayotning sur'ati doimiy ravishda o'sib bormogda, ya'ni har bir insonning muloqot aloqalari soni ham ortib bormogda. Ko'p odamlar, ayniqsa o'smirlar va yoshlar, boshqalar bilan mazmunli aloqa o'rnatish va saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu, ayniqsa, virtual dunyoda (Internetdagi ijtimoiy tarmoqlarda, suhbat xonalarida, forumlarda) muloqot qilishni afzal ko'rganlar uchun to'g'ri keladi. Bunday

odamlar virtual aloqada emas, balki haqiqiy aloqada (do'stlik, sevgi, oila qurish) katta muammolarga duch kelishlari mumkin.

Tanlash qobiliyati. Axborot jamiyati turli sohalarda tanlash uchun kengaytirilgan imkoniyatlarni taqdim etadi va shu bilan shaxs tomonidan qabul qilinadigan qarorlarning murakkabligini oshiradi. Shu sababli, ta'lim haddan tashqari boy tanlov muammosiga e'tibor qaratishi, odamni uning qadriyatlar tizimiga mos keladigan tanlov qilishga o'rgatishi va shuning uchun "o'quvchilarga o'zlarining qiymat yo'nalishlarini aniqlash, rivojlantirish va sinab ko'rishga yordam berish" kerak.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, bugun jamiyat bizdan talab qilayotgan malakali mutaxassisni shakllantirishda axborot kompetensiyasi muhim ahamiyatga ega. Bo'lajak pedagog nafaqat bilimli, o'z kasbining yetuk mutaxassisi bo'lishi, balki o'zida axborot kompetensiyasini shakllantirgan bo'lishi ham lozim. Negaki axborotlar bilan ishlash mutaxassisning faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu kompetensiyaga ega bo'lish zamonaviy jamiyatda moslashish va o'zini o'zi anglash imkoniyatining zaruriy shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Grexnev V.S. Axborot jamiyati va ta'lim // Axborotnoma Moskva universiteti. Seriya 7. Falsafa. No 6. 2006. B. 88-106.
2. Ivanov D.V. Jamiyatni virtualizatsiya qilish. Versiya 2.0. Sankt-Peterburg: Peterburg sharqshunoslik, 2002. 224 b.
3. Ryabova E.N. Axborot jamiyati nazariyalari kontekstida rus ta'limi // Ilmiy kashfiyotlar dunyosida. 2010 yil. No 1 (07). 3-qism. 73-76-betlar.
4. Trishina S.V., Xutorskoy A.V. Qo'shimcha kasbiy ta'lim tizimidagi mutaxassisning axborot kompetensiyasi // "Eidos" Internet jurnali. 2004. 22 ta tushunish // URL: <http://www.eidos.ru/journal/2004/0622-09.htm>.
5. Tixomirov V.P. Bilimga asoslangan axborot jamiyatida sifatli ta'lim. Rossiya uchun strategik rivojlanish dasturi // URL: expert.ustu.ru/doc/seminarmesi